Кізлов Сергій Андрійович,
аспірант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права
Глиняна К.М.

ВИДИ ОБМЕЖЕНЬ ПРАВАВЛАСНОСТІ ОБМЕЖЕНЬ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА РИМСЬКИМ ПРАВОМ

За своєю правовою природою право власності потребує регулювання з боку держави, може бути обмежено, а держава вправі вживати певних заходів втручання в право власності, у тому числі й позбавляти осіб власності. Обмеження виникали разом з появою самої власності або з'явилися згодом у зв'язку з особливим юридичним актом. Підставами виникнення обмежень права власності були закон і правочин. За змістом обмеження полягають в обов'язку утримуватись від певних дій (in non faciendo) – негативні обмеження, або в обов'язку терпіти дії інших осіб (in patiendo) – позитивні обмеження. Вважалось, що примус власника до здійснення позитивних дій римському праву невідомо [1]. Римська влада не могла не тільки конфіскувати, але й купити ділянку проти волі власника. Власність була вільна і від податків. Так, в імператорську епоху поняття власності було юристами стоншена і розумілося як право по суті вільне. Обмеження вимагали завжди особливих обґрунтувань. Звідси витікали важливі наслідки. Власник не зобов'язаний доводити свободу своєї власності – свобода ця презюмировалась; навпаки, всяке обмеження власності повинно було бути доведено.

Як вважають деякі дослідники, право власності (на мирне володіння майном) не є абсолютним. Як вважають дослідники, римське право зовсім не знало jus utendi et abutendi як права будь-якого використання речі аж до її знищення або явного протиріччя публічним інтересам [2]. Така «абсолютна» характеристика римського права приватної власності, на думку Ф. Піччінеллі, з'явилася в 1563 р., коли юрист Ф. Хотоманус (Хотман) помилково витлумачив відповідне місце з Corpus juris civilis. Вважається, що поняття обмеження права власності належить до повноважень власника і не зачіпає сутності інституту. Поняття власності не приймає ідею обмеження.

Але ж, незважаючи на таку думку, слід визнати існування у римському праві інститутів, дія яких була спрямована на обмеження прав власника на певне майно. До них відносились сервітути, емфітевзис, суперфіцій.

Також, до числа обмежень права власності відносяться заборони відчуження. Ці обмеження полягали в тому, що власник був позбавлений права

відчужувати свою річ. Такі заборони встановлювалися за різних підстав: за законом, за рішенням суду, за заповітом та за договором.

За законом заборонялося відчужування приданого (dos), дошлюбного дарунка (donatio). Право відчужування могло бути заборонено рішенням суду в інтересах позивача, наприклад заборона на нерухоме майно відповідача.

Найчастіше обмеження права власності виникали у зв'язку з використанням земельних ділянок.

Обмеження права власності, особливості земельної власності, існували з найдавніших часів. При дрібної земельної власності експлуатація ділянки часто викликала необхідність у використанні сусідньої ділянки (наприклад, брати воду у сусіда за відсутності свого джерела). Шляхом особливих юридичних угод стали оформляти в області сільськогосподарських, а потім і міських відносин права на чужу власність, названі сервітутами, так як, за вченням римських юристів, власнику своя річ не служить (res sua servire non potest), тобто власник не міг бути носієм іншого права на свою річ, але він міг надати таке право іншим, сприймаючи це як якусь службу (servitus) своєї речі. Звичаєве право і закон, а в подальшому і преторское право, у багатьох відносинах звузили вільне здійснення права власності з міркувань «загального блага» і в інтересах визначених приватних осіб, переважно сусідів. З відходом з яких-небудь причин обмежень відновлювалася свобода власності повністю; І, нарешті, власник не міг мати на свою річ ніяких інших прав, крім власності, і якщо до нього переходила у власність річ, на яку раніше він мав якісь обмежені права, то вони припинялися, розчиняючись в його праві власності [3].

Обмеження, які встановлювались законом, були введенні ще законами XII таблиць і в новітній літературі названі легальними сервітутами. Як зазначає дослідник речового права на земельні ділянки А.В. Копилов, «вони були спочатку єдиними ius in re aliena» [4]. Творцями класичних положень про сервітути і договори, на підставі яких вони виникали, були Ульпіан, Павло, Гай, Помпоній, Папіан, Юліан, Нерацій, Яволь, Марципан [5].

Римський період був ознаменований розвитком творчості в створенні найрізноманітніших видів сервітутів. Сервітути поділялись на особисті, якщо належали особі як певно визначеному суб'єкту – servitutes personarum. Якщо сервітут належав суб'єкту як власнику певної нерухомості, то мова йшла про речовий (предіальний) сервітут – servitutes praediorum. Земельний сервітут (servitus praediorum) – це право обмеженого користування чужою земельною ділянкою. Суттєвими ознаками земельного сервітуту були: його речево-правовий характер; сервітут не мог бути обтяжений ще одним сервітутом; сервітут повинен представляти конкретний інтерес для того, хто його встановлює.

Земельні сервітути були двох видів: сільські iura praediorum rusticorum і міські iura praediorum urbanorum. Сільські сервітути були дуже різноманітні (iter, actus, via, aquaeductus, aquae haustus, pecoris ad aquam appulsus, pascendi). Найдавнішими з міських сервітутів були: по-перше, право робити собі дах або навіс, проникаючи ними в чужий повітряний простір, – servitus protegendi; по-друге, право спирати балки на чужу стіну – servitus tigni immittendi; по-третє, право пристроювати будівлю до чужої стіни або спирати її на чужу опору – servitus oneris ferendi.

Крім того, окрім розповсюджених видів сервітутів, класиками передбачались і інші. Так, Нерацій описав сервітут принесення в будинок сусіда плодів на зберігання їх там, а також сервітут брати тичини для виноградних лоз з маєтку сусіда. Павло роздумував про сервітут плавання в човні, який встановлювався у відношенні сусідньої ділянки з постійно існуючим озером. Ульпіан наводив приклад сервітуту випуску диму з сироварного закладу у вищерозташованих будівель [5].

Підстав виникнення земельного сервітуту також було кілька.

Крім сервітутів в римському праві існували інші права, які обмежували свободу власника земельної ділянки на користь інших осіб. Віддача земель в обробку мала багато різноманітних форм. До формування інституту емфітевзису римське право знало схожі за змістом права володіння землями. Так, достатньо рано розвинулася і набула широкого поширення особлива форма спадкової оренди, так званих agri vectigales – оброчних земель. Цей інститут мав дуже давнє походження і застосовувався в практиці Єгипту і Карфагена. Але, з плином часу (до кінця V початку VI ст.) форма ius in agro vectigali або ius perpetuum стала переплітатися і проникати в подібне йому за змістом право емфітевзису. З VI ст. н.е. agri vectigales остаточно втратили своє самостійне існування, в законах того часу цей термін вже не зустрічався. Землі, що здавалися в Римі в таку оренду, називалися agri emphyteuticarii, а оренду називали emphyteusis, ius emphyteuticum, від грецького слова emphyteuein – насаджувати. Термін emphyteusis охоплював всяку земельну сільськогосподарську ділянку, що становила об’єкт спадкової оренди [6].

Емфітевзис вважався вічною орендою, яка давала право користування чужою землею і плодами, що захищається спеціальним позовом [7].

Ще одним правом обмеженого користування землею був суперфіцій. Superficies в загальному сенсі означало все те, що пов’язано з землею [8], іншими словами, все створене над і під землею і пов’язане з поверхнею землі. Як особливе правовідношення superficies представляв собою спадкове і відчужуване право користування тривалого терміну будовою, яке зведено на чужій землі на протязі тривалого часу.

Література:
1. Основи римського приватного права: Навчальний посібник – Львів: Ред.-вид. відділ Львів, ун-ту, 2000. – 238с.
2. Лазар Я. Собственность в буржуазной правовой теории: пер. с нем. / Я. Лазар. – М. : Юрид. лит., 1985. – 182 с. С.8
3. Перетерский И.С., Новицкий И.Б. Римское частное право./ И.С. Новицкий. – М., 2005.
4. Копылов А. В. Вещные права на землю в римском, русском дореволюционном и современном российском гражданском праве. / А. В. Копылов. – Москва, 2000.
5. Памятники римского права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. М., 1997.
6. Бышков П. А. Права на чужие земельные участки в римском праве. / П. А. Бышков. // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки – 2010. – № 3
7. Ефимов В. В. Догма римского права / В. В. Ефимов. – Т.1 – Пг, 1918.
8. Бартошек М. Римское право: Понятие, термины, определения. / М. Бартошек. – Москва, 1989.

Куцин Антон Васильович,
аспірант 2 року навчання кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права
Омельчук О.С.

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ.ВІД РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ДО СУЧАСНОГО ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ

За прийнятим визначенням зобов'язання з відшкодування шкоди – це такі цивільно-правові зобов'язання, в яких потерпіла сторона (кредитор) має право вимагати від боржника (заподіювача шкоди) повного відшкодування протиправно заподіяної шкоди шляхом надання відповідного майна в натурі або відшкодування збитків.

Зобов'язання у найзагальнішому вигляді представляє собою відносини учасників економічного обороту (товарообміну), які регулюються нормами забов'язального права, тобто є одним із різновидів цивільних правовідносин.

Зобов'язальні правовідносини у цивільному праві прийнято називати зобов'язаннями, тобто терміни «зобов'язальне правовідношення» та «зобов'язання» є тотожними.

Однак, необхідно відмітити специфіку зобов'язання як цивільного правовідношення полягає у тому, що: